

2024. GADA ZIŅOJUMS PAR PAMATTIESĪBĀM

Pamattiesību aizsardzības jomā 2023. gadā bija vērojami gan sasniegumi, gan neveiksmes. *FRA* 2024. gada ziņojumā par pamattiesībām aplūkoti jaunumi pamattiesību jomā, nosakot gan sasniegumus, gan jomas, kas aizvien rada bažas. Šajā publikācijā sniegti *FRA* atzinumi par galvenajiem jaunumiem attiecīgajās tematiskajās jomās un šos atzinumus pamatojošs pierādījumu apkopojums. Tādējādi ir nodrošināts kompakts, bet informatīvs pārskats par galvenajām pamattiesību problēmām, ar ko saskaras ES un tās dalībvalstis.

FRA ATZINUMI

- 1**
Ievads
- 3**
Dzīves dārdzības krīzes un pieaugošās nabadzības ietekme ES
- 6**
Demokrātijas un pilsoniskās telpas apdraudējumu novēršana: līdzdalības veicināšana un biedrošanās, miermīlīgas pulcēšanās un izpausmes brīvību aizsardzība
- 8**
Migrācija: pamattiesību problēmas pie ES robežām
- 11**
Hartas īstenošana un izmantošana valstu līmenī

Manuskripts pabeigts 2024. gada aprīlī.

Ne Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, ne personas, kas rīkojas Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras vārdā, neatbild par to, kā tiek izmantota šajā publikācijā iekļautā informācija.

Luksemburgā: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2024

Print	ISBN 978-92-9489-368-0	ISSN 2467-2491	doi:10.2811/72	TK-AM-24-001-LV-C
PDF	ISBN 978-92-9489-301-7	ISSN 2467-2726	doi:10.2811/972635	TK-AM-24-001-LV-N

© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, 2024

Atļauts reproducēt, norādot avotu.

Tādu elementu izmantošanai vai reproducēšanai, kuri nepieder Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūrai, var būt jāsaņem atļauja tieši no attiecīgajiem tiesību turētājiem.

Fotoattēli:

Uz vāka: © *Tamas Molnar / FRA; Pingpao / Adobe Stock; Ink drop / Adobe Stock*

3. lpp.: © *Pingpao / Adobe Stock*

4. lpp.: © *Jiri Hera / Adobe Stock*

6. lpp.: © *Markus / Adobe Stock*

7. lpp.: © *Ink drop / Adobe Stock*

8. lpp.: © *Sarah Sighnolfi / FRA*

9. lpp.: © *Tamas Molnar / FRA*

12. lpp.: © *Artjazz / Adobe Stock* un © *New Africa / Adobe Stock*

IEVADS

Šis ir *FRA* atzinumu apkopojums, kas pievienots *Fundamental Rights Report 2024* ("2024. gada ziņojumam par pamattiesībām"). Tajā ir sniegts pārskats par galvenajiem konstatējumiem ziņojumā aplūkotajās tematiskajās jomās, atbalstot *FRA* atzinumus. Tie ir uz pierādījumiem balstīti, precīzi un praktiski pasākumi, kas jāapsver ES struktūrām un valstu valdībām.

Šajā *Fundamental Rights Report 2024* ("2024. gada ziņojumam par pamattiesībām") ir aplūkotas tēmas par dzīves dārdzības krīzi, demokrātiju un pamatbrīvībām, kā arī par pamattiesību situāciju pie ES ārējām robežām. Tajā sniegts precīzs pārskats par vissteidzamākajiem pamattiesību apdraudējumiem Eiropā. Tajā arī tiek pētīta ES Pamattiesību hartas piemērošana un īstenošana.

Lai gan ziņojumā uzmanība pievērsta tikai šiem galvenajiem jautājumiem, 2023. gads bija gads, kad pamattiesības un pamatbrīvības tika apdraudētas vairākkārt. Draudi demokrātiskajām vērtībām un pilsoniskajai telpai, kā arī naidis un dezinformācija tiešsaistē rada nopietnas problēmas pamattiesībām. Tāpat kā rasisma un ar to saistītās neiecietības pieaugums. Tajā pašā laikā Eiropa saskaras ar pieaugošu nabadzību dzīves dārdzības krīzes apstākļos un turpina risināt polarizējošo migrācijas jautājumu. Nepieciešamā rīcība klimata pārmaiņu jomā var pastiprināt esošās sociālās un ekonomiskās marginalizācijas formas. Ņemot vērā iepriekš minēto, šajā ziņojumā sniegts īss pārskats par galvenajiem tematiskajiem jautājumiem un ierosināts, kā risināt pamattiesību problēmas.

Šajā ziņojumā iekļauto *FRA* atzinumu mērķis ir informēt politikas veidotājus un likumdevējus, izklāstot ES un dalībvalstīm veicamās darbības. Kopā ņemot, *FRA* izklāsta veidus, kā veidot iekļaujošāku Eiropu, pamatojoties uz pamattiesību aizsardzību un veicināšanu.

1

DZĪVES DĀRDZĪBAS KRĪZES UN PIEAUGOŠĀS NABADZĪBAS IETEKME ES

Dzīves dārdzības krīze ir ietekmējusi visas dalībvalstis. To lielā mērā ir veicinājušas Covid-19 pandēmijas ekonomiskās sekas un enerģijas cenu pieaugums Krievijas agresijas kara pret Ukrainu dēļ.

2022. gadā 95,3 miljoni cilvēku ES bija pakļauti nabadzības vai sociālās atstumtības riskam. Tas atbilst 21,6 % ES iedzīvotāju. Pēc pieauguma 2020. un 2021. gadā šis rādītājs 2022. gadā saglabājās stabils salīdzinājumā ar 2019. gadu. Taču nabadzība un sociālā atstumtība ir palielinājusies bērnu vidū, skarot 24,7 %. 2022. gadā šī daļa veidoja aptuveni 20 miljonus bērnu, kas ir gandrīz par vienu miljonu vairāk nekā 2019. gadā.

Šī krīze ir ietekmējusi pamattiesības, ko garantē Eiropas Savienības Pamattiesību harta un Eiropas Padomes Eiropas Sociālā harta. ES un dalībvalstis 2022. un 2023. gadā pieņēma pasākumus, lai risinātu pieaugošo cenu un mājokļu problēmas, kā arī risinātu enerģētiskās nabadzības problēmu. Tās ir mazinājušas negatīvo ietekmi uz nabadzību un sociālo atstumtību vidēji ES iedzīvotāju vidū. Taču šādi pasākumi bieži vien bija īslaicīgi un ne vienmēr sasniedza neaizsargātāko iedzīvotāju daļu. Tāpēc joprojām rūpīgi jāuzrauga inflācijas ilgtermiņa ietekme.

Vairākos pētījumos ir uzsvērtā Covid-19 pandēmijas un Krievijas agresijas kara pret Ukrainu negatīvā ietekme uz pamattiesībām, ko izraisījusi dzīves dārdzības krīze. Inflācija un jo īpaši cenu pieaugums apdraud pamattiesības un principus, ko garantē ES tiesību akti. Tie ietver tiesības uz cilvēka cieņu un dzimumu līdztiesību, diskriminācijas aizliegumu, privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, palīdzību mājokļu jomā un sociālo nodrošinājumu un palīdzību, lai piekļūtu pakalpojumiem ar vispārēju tautsaimniecisku nozīmi, un to personu tiesības, kuras pieder pie grupām, kas pakļautas augstākam nabadzības riskam.

Dzīves dārdzības krīze joprojām dažādos veidos un dažādās pakāpēs ietekmē dažādas iedzīvotāju grupas. Riski un ietekme vienādi neietekmē visas sabiedrības daļas. Tie, kuri jau ir neaizsargāti vai tiek diskriminēti, ir pakļauti lielākam nabadzības riskam.

Bērni, sievietes, jaunieši, rasu un etniskās minoritātes, vecāka gadagājuma cilvēki, lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas, interseksuāļi un kvīri (LGBTIQ), romi un cilvēki ar invaliditāti ir pakļauti lielākam nabadzības un viņu pamattiesību apdraudējuma riskam. Piemēram, bērnu nabadzības vai sociālās atstumtības risks ir ievērojami palielinājies, un kopš 2019. gada risks ir par aptuveni vienu miljonu lielāks.

FRA 1.1. ATZINUMS

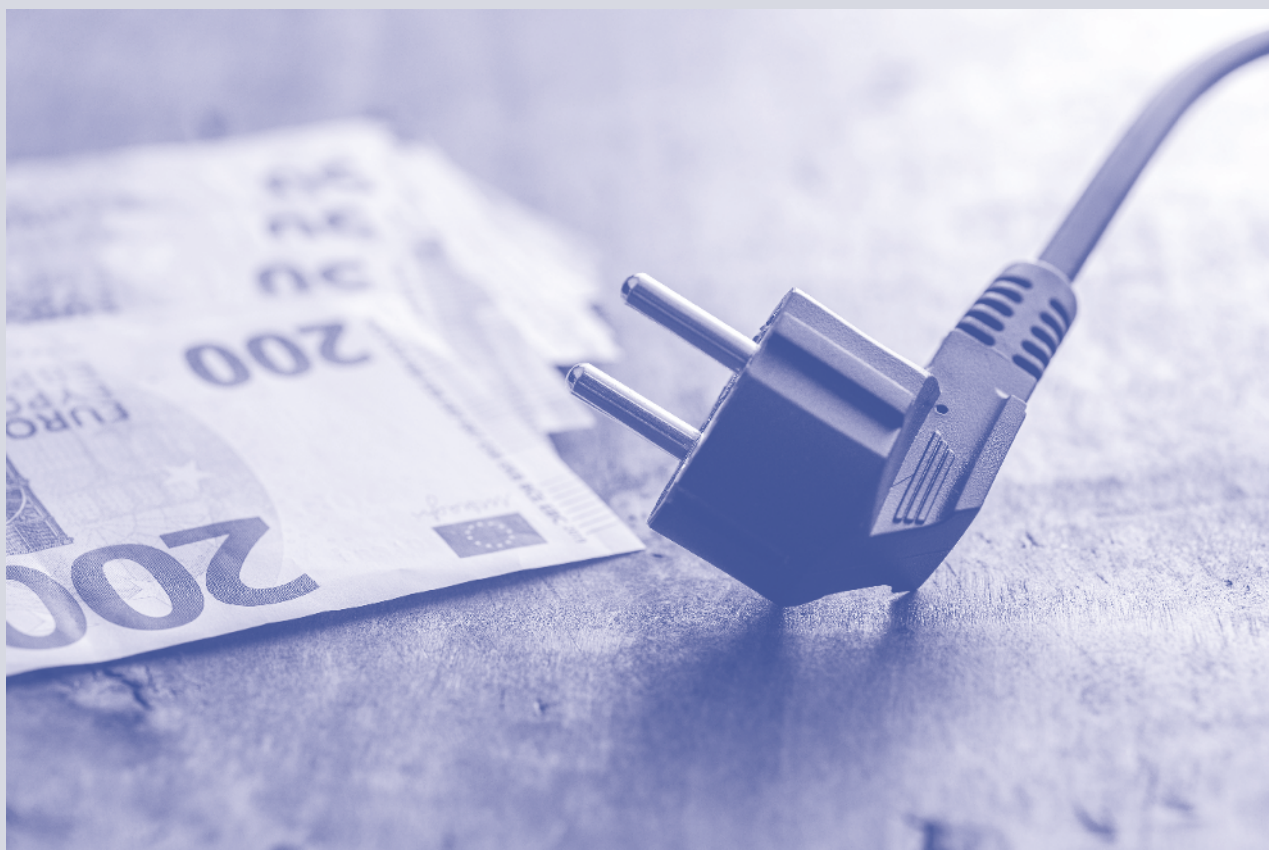
Plānojot un īstenojot politiskus un tiesiskus atbildes pasākumus uz dzīves dārdzības krīzi, ES un dalībvalstīm būtu jāņem vērā, ka šīs krīzes ietekme ir nevienmērīga. Tām būtu arī jānodrošina, ka atbildes pasākumi palīdz cīnīties pret nabadzību un sociālo atstumtību.

Lai to panāktu efektīvi, šādiem politikas un juridiskajiem pasākumiem vajadzētu būt balstītiem uz pierādījumiem, izmantojot *ex ante* pamattiesību novērtējumus. Tie būtu jāiegūst no stabiliem un uzticamiem datiem, kas ir pietiekami sadalīti, lai noteiktu to iespējamo ietekmi uz potenciāli neaizsargātu personu, piemēram, sievietēm, bērnu un jauniešu, etnisko minoritāšu, vecāka gadagājuma cilvēku, *LGBTIQ* personu, romu un cilvēku ar invaliditāti, pamattiesībām.

ES un tās dalībvalstis ir īstenojušas dažādus likumdošanas un politikas pasākumus, lai risinātu cenu pieaugumu un dzīves dārdzības krīzi. Tie ietver nodokļu pasākumus, cenu griestus un tiešos pabalstus, lai nodrošinātu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, tiesības uz sociālo palīdzību un piekļuvi pirmās nepieciešamības precēm un pakalpojumiem, piemēram, enerģijai, mājokļiem un pārtikai.

Tomēr rūpīgajos novērtējumos netika konstatēta reāla dzīves dārdzības krīzes ietekme uz Hartā aizsargātajām pamattiesībām. Turklāt salīdzināmi valstu dati par faktiskajām vajadzībām un pasākumiem un to ietekmi uz neaizsargāto grupu tiesībām ir ierobežoti. Attiecīgo datu sadalīšana bieži aprobežojas ar vecumu, dzimumu un ienākumu statusu, un nav pieejami atsevišķi dati par citām neaizsargātām grupām, piemēram, cilvēkiem ar dažādu etnisko izcelsmi, *LGBTIQ* personām, romiem un cilvēkiem ar invaliditāti.

Lielā mērā nav zināma to pasākumu efektivitāte un rentabilitāte, kas pieņemti neaizsargātās situācijās nonākušām personām, tostarp ietekme uz pamattiesību izmantošanu. Sākotnējie pētījumi liecina, ka īstenošanā ir būtiskas nepilnības. Īstenotie pasākumi ir īslaicīgi un nav mērķtiecīgi, un tie nav sasnieguši neaizsargātās mājāsaimniecības. Tas viss ir novedis pie tā, ka dažas neaizsargātākās iedzīvotāju grupas ir atstātas novārtā.

Dzīves dārdzības krīze ir izraisījusi enerģētiskās nabadzības pieaugumu, nesamērīgi ietekmējot tos, kuri jau ir pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam. Maznodrošinātās grupas – piemēram, romi, imigranti un imigrantu pēcteči, etniskās minoritātes, cilvēki ar zemiem ienākumiem un bezpajumtnieki – un jo īpaši sievietes šajās grupās biežāk saskaras ar grūtībām saistībā ar enerģētiku un transportu nekā pārējie iedzīvotāji.

Eiropas Savienības Padome aicina dalībvalstis stingrāk reaģēt uz augsto inflāciju un pieaugošajām enerģijas izmaksām. Eiropas Komisija ir izstrādājusi labas prakses kopumu strukturāliem uzlabojumiem, ko dalībvalstis var veikt, lai novērstu enerģētiskās nabadzības pamatcēloņus.

ES ir apņēmusies risināt enerģētiskās nabadzības problēmu un nodrošināt Eiropā godīgu un taisnīgu pāreju Eiropas zaļā kursa ietvaros. Enerģētiskās nabadzības problēmas risināšana ir noteikta par prioritāti pārskatītajā Energoefektivitātes direktīvā (Direktīva (ES) 2023/1791), kurā noteiktas enerģētikas politikas prasības, lai sasniegtu ES klimata mērķus attiecībā uz enerģētiskās nabadzības problēmas risināšanu un uzraudzību. Eiropas Komisijas novērtējums par nacionālajiem enerģētikas un klimata plāniem Eiropas zaļā kursa īstenošanai liecina, ka dalībvalstis ir pieņēmušas vairākus pasākumus saistībā ar enerģētisko nabadzību. Taču šiem pasākumiem trūkst skaidru mērķu, neaizsargātības novērtēšanas metožu un spēcīga patērētāju iespēju veicināšanas satvara.

FRA 1.2. ATZINUMS

Eiropas Komisijai būtu jāapsver iespēja nākamajā Eiropas strukturālo un investīciju fondu plānošanas periodā iekļaut atbilstošus horizontālus vai tematiskus veicinošos nosacījumus, lai palīdzētu risināt enerģētiskās nabadzības problēmu.

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka politikas un tiesiskajos pasākumos, kas saistīti ar klimata mērķiem un enerģētisko nabadzību, tiek ņemtas vērā pamattiesības uz sociālo palīdzību un palīdzību mājokļa jomā, lai nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīvi visiem tiem, kam trūkst pietiekamu līdzekļu. Tas būtu saskaņā ar noteikumiem, kas paredzēti Kopienas tiesību aktos un valstu tiesību aktos, un praksi cīņā pret sociālo atstumtību un nabadzību.

Izstrādājot pārskatītus nacionālos klimata un enerģētikas plānus, dalībvalstis tiek aicinātas ņemt vērā attiecīgos Komisijas ieteikumus. Tas ir vajadzīgs, lai ievērotu Ilgtspējīgas attīstības programmas 2030. gadam un tās ilgtspējīgas attīstības mērķu (IAM) centrālo un pārveidojošo solījumu “nevienu neatstāt novārtā”.

2

DEMOKRĀTIJAS UN PILSONISKĀS TĒLPAS APDRAUDĒJUMU NOVĒRŠANA: LĪDZDALĪBAS VEICINĀŠANA UN BIEDROŠANĀS, MIERMĪLĪGAS PULCĒŠANĀS UN IZPAUSMES BRĪVĪBU AIZSARDZĪBA

Indivīdu un pilsoniskās sabiedrības jēgpilna līdzdalība sabiedriskajās lietās ir būtisks instruments, lai nodrošinātu pamattiesību pilnīgu īstenošanu. Tā nodrošina, ka, izstrādājot tiesību aktus un politiku, tiek ņemtas vērā ikvienas personas tiesības. Tomēr pierādījumi liecina, ka bieži vien ir pārāk maz laika vai iespēju sniegt jēgpilnus komentārus par tiesību aktu projektiem vai iesaistīties to izstrādē. Tas jo īpaši attiecas uz gadījumiem, kad tiek izmantotas paātrinātas procedūras vai likumprojekti aptver vairākus jautājumus. Eiropas Komisija nākusi klajā ar jaunu ieteikumu, lai novērstu nepilnības valstu līdzdalības un konsultāciju procedūrās.

Gan trešo personu uzbrukumi, gan pārmērīga valsts iejaukšanās, jo īpaši attiecībā uz tiesībām uz biedrošanās, miermīlīgas pulcēšanās un vārda brīvību, turpina apdraudēt pilsoniskās sabiedrības telpu. Tas ietver stratēģiskas tiesas prāvas, kas vērstas pret plašsaziņas līdzekļiem un pilsoniskās sabiedrības organizācijām (PSO), kā arī ierobežojumus, kas ierosināti vai noteikti mierīgas pulcēšanās brīvībai. Eiropas Komisija ir ierosinājusi ES tiesību aktus par tiesas prāvām, kuru mērķis ir iebiedēt pilsoniskās sabiedrības organizācijas un plašsaziņas līdzekļus un iztukšot to resursus. Turklāt Komisija ir ierosinājusi tiesību aktus gan par plašsaziņas līdzekļu brīvību, gan par apvienību pārrobežu darbības atvieglošanu.

Lai nodrošinātu cilvēktiesību jomas dalībnieku un iedzīvotāju jēgpilnu līdzdalību valsts līmeņa sabiedriskajās lietās, ir nepieciešami atbilstoši kanāli un procedūras, kas nodrošina, ka cilvēktiesību apsvērumi efektīvi sasniedz likumdevējus un politikas veidotājus. Kā norādīts Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. pantā, līdzdalības veicināšana sabiedriskajās lietās ir cilvēktiesību prasība. Šāda līdzdalība ir svarīga ne tikai tad, ja dalībvalstis pieņem tiesību aktus autonomi, bet arī tad, ja to tiesību akti un politikas veidošana ietilpst ES tiesību aktu darbības jomā, piemēram, transponējot ES direktīvu.

Ja līdzdalība tiek īstenota pienācīgi, tā ļauj neatkarīgām cilvēktiesību struktūrām un pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kurām ir atbilstoša pieredze pamattiesību jomā, sniegt būtisku ieguldījumu likumdošanas procesā un komentēt to. Tādējādi tā arī sniedz būtisku instrumentu, lai nodrošinātu, ka dalībvalstis nepārkāpj Hartu ES tiesību aktu īstenošanā. Tomēr savākie pierādījumi liecina, ka dalībvalstīs ne vienmēr ir ieviesti atbilstoši noteikumi par sabiedrības līdzdalību. Pat ja tas tā ir, tos dažkārt piemēro nepārredzamā veidā, to darbības joma ir ierobežota vai pārmērīgi saīsināta, lai paātrinātu likumdošanas vai politikas veidošanas procesus.

Tas rada būtiskus riskus, jo samazināta tiesību aktu vai politikas kontrole var novest pie tā, ka netiek pienācīgi ņemta vērā ietekme uz pamattiesībām. Galu galā tas var apdraudēt valsts tiesību aktu un politikas veidošanas kvalitāti. Ja PSO, kurām ir speciālās zināšanas pamattiesību jomā, netiek pietiekami uzklautas, ir lielāka iespēja, ka likumdošanā un politikas veidošanā netiks pienācīgi integrētas pamattiesības. Tas nozīmē arī to, ka tās efektīvi nepiemēros Hartas 51. pantā noteiktās tiesības un principus.

Saskaņā ar Hartu un starptautiskajiem cilvēktiesību tiesību aktiem ES dalībvalstīm ir jāveic pozitīvi pasākumi, lai nodrošinātu dinamisku pilsonisko telpu, proti, pilnībā īstenojot savas saistības saskaņā ar biedrošanās, mierīgas pulcēšanās un vārda brīvību. Tām būtu arī jānodrošina, ka šo tiesību ierobežojumi atbilst likumības, nepieciešamības un proporcionalitātes principiem. PSO, plašsaziņas līdzekļu profesionāļi un plašsaziņas līdzekļu organizācijas ir ziņojušas par nopietniem verbāliem un fiziskiem draudiem un citiem represīviem pasākumiem. Tie ietver stratēģiskas tiesas prāvas pret sabiedrības līdzdalību un slēptas uzraudzības pasākumus.

Mierīgas pulcēšanās brīvībai ir noteikti ievērojami ierobežojumi, tostarp krimināltiesiskas sankcijas, uzraudzības pasākumi, spēka izmantošana, lai izkliedētu pulcēšanās, un māju kratīšanas. Šādi pasākumi ir tikusi piemēroti dažādos veidos, tostarp klimata protestu laikā. Eiropas Padome uzrauga uzbrukumus žurnālistiem. Pastāv arī mehānisms, kas aptver cilvēktiesību aizstāvju situāciju ārpus ES. Tomēr pašlaik Eiropas Savienībā netiek veikta pilsoniskās telpas (tostarp, bet ne tikai, žurnālistu) uzraudzība ES līmenī, kas sistemātiski nodrošinātu pierādījumu bāzi politikas veidošanai.

FRA 2.1. ATZINUMS

Lai nodrošinātu pietiekamu tiesību aktu un politikas jomu pamattiesību kontroli ES tiesību aktu darbības jomā, dalībvalstīm būtu jāpārskata savi tiesību akti, lai nodrošinātu, ka noteikumi par sabiedrības līdzdalību ir skaidri un pietiekami plaši. Tām būtu jānodrošina iespēja pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kurām ir pieredze pamattiesību un cilvēktiesību aizstāvju jomā, iesniegt savu viedokli.

Valstu likumdevējiem un politikas veidotājiem šie noteikumi būtu jāpiemēro konsekventi un pārredzami. Tām būtu jāpopularizē un jāveicina dalība sabiedriskajās apspriešanās, integrējot dzimumu perspektīvu un īpašu uzmanību pievēršot tam, lai uzrunātu un iekļautu cilvēkus neaizsargātās situācijās, piemēram, *LGBTIQ* personas, personas ar invaliditāti un etnisko, rasu un reliģisko minoritāšu pārstāvjus, kā arī pilsoniskās sabiedrības organizācijas ar speciālām zināšanām pamattiesību jomā.

ES dalībvalstīm būtu jāatvēl pietiekami daudz laika, lai pilsoniskā sabiedrība varētu jēgpilni reaģēt uz likumdošanas un politikas iniciatīvām. Tām jānodrošina, lai tie, kas piedalījās apspriedēs, tiktu informēti par apspriežu rezultātiem.

FRA 2.2. ATZINUMS

Ņemot vērā pilsoniskās sabiedrības aicinājumus, Eiropas Komisija varētu apsvērt iespēju izveidot novērošanas centru, kas uzraudzītu cilvēktiesību aizstāvju stāvokli ES. Šāds novērošanas centrs būtu jāizveido, apspriežoties ar pilsonisko sabiedrību un attiecīgajiem pastāvošajiem mehānismiem. Tam būtu vismaz jāuzrauga pilsoniskās telpas ierobežojumi, kā arī uzbrukumi un draudi pilsoniskās sabiedrības dalībniekiem. Tam būtu arī jāveicina labas prakses apmaiņa.

ES dalībvalstīm būtu jāveicina ziņošana par darbībām, kas vērstas pret pilsoniskās sabiedrības organizācijām un cilvēktiesību aizstāvjiem. Turklāt tām būtu jānodrošina, ka šādas darbības tiek pienācīgi reģistrētas, izmeklētas un to veicēji tiktu saukti pie atbildības.

3

MIGRĀCIJA: PAMATTIESĪBU PROBLĒMAS PIE ES ROBEŽĀM

Daudziem no tiem, kas meklē starptautisko aizsardzību vai darba iespējas, nav derīgu ceļošanas dokumentu. Daži cenšas sasniegt Eiropu pa jūru kuģošanai nederīgās laivās. Jūrā 2023. gadā gāja bojā vai pazuda bez vēsts vairāk nekā 4000 cilvēku, kas ir lielākais skaits pēdējo piecu gadu laikā. Lai ierobežotu nelegālo migrāciju, valstis būvē arvien vairāk žogu un robežas kļūst arvien militarizētākas.

ES ievieš jaunas informācijas sistēmas, lai atvieglotu robežpārbaudes. Joprojām pastāv spriedze starp valstu tiesību aktiem, kas reglamentē piekļuvi patvērumam, un ES tiesību aktiem, kā arī apgalvojumi par sliktu izturēšanos un citiem tiesību pārkāpumiem pie robežām. PSO, kas palīdz migrantiem un bēgļiem, saskaras ar pastāvīgām problēmām.

ES ir vienojusies par Migrācijas un patvēruma paktu, ar kuru patvēruma un atgriešanas procedūrām būtu jākļūst ātrākām un tām būtu jānotiek robežas tuvumā. Dažos objektos uz robežām ir grūti piedāvāt jaunpienācējiem cienīgus uzņemšanas apstākļus. Ar pakta valstīm tiks ieviests pienākums uzraudzīt pamattiesību ievērošanu. Tā kā ES ir pievienojusies Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija), ES iestādēm un aģentūrām būs jārikojas, lai novērstu un apkarotu vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē migrācijas kontekstā, tostarp uz robežām.

Šajā nodaļā aplūkotas pamattiesības pie robežām. Tajā galvenā uzmanība pievērsta ES ārējām sauszemes un jūras robežām. Tajā aplūkoti noteikumi pirms ierašanās, pati robežkontrole un to personu sākotnējā pārbaude, kuras ieceļo, izvairoties no robežkontroles.

FRA 3.1. ATZINUMS

ES dalībvalstīm būtu jāpārskata un jāpielāgo meklēšanas un glābšanas protokoli, pamatojoties uz labāko praksi, lai glābtu cilvēku dzīvības jūrā.

Veicinot ES finansējuma atbilstību pamattiesībām, Eiropas Komisijai būtu jāapsver veidi, kā sasaistīt jūras robežu pārvaldības finansējumu ar tādu operatīvo protokolu pieņemšanu un ievērošanu, kas nodrošina savlaicīgu palīdzību cilvēkiem, kuriem draud nenovēršamas briesmas jūrā.

Dalībvalstīm un Frontex kopīgi jānodrošina, ka tāljūras rajonos, kur, kā liecina riska analīze, kuģu bojāejas ir biežāk iespējamas, tiek izvietots pietiekami daudz labi aprīkotu jūras spēku.

Vairāk nekā 4000 cilvēku gāja bojā vai pazuda bez vēsts, mēģinot 2023. gadā pa jūru sasniegt Eiropu. Tas ir lielākais skaits pēdējo piecu gadu laikā. Tiesības uz dzīvību (Hartas 2. pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencija (ECTK)) ietver skaidru pienākumu valstīm, kurām ir juridisks pienākums to ievērot uz sauszemes un jūrā. ES dalībvalstīm ir meklēšanas un glābšanas operatīvie protokoli, kurus nepieciešams pastāvīgi pārskatīt, lai atspoguļotu labāko praksi un gūto pieredzi. To kuģu skaits, kas izvietoti, lai glābtu nelaimē nonākušus cilvēkus jūrā, neatbilst vajadzībām.

Jūrā bojāgājušo skaita samazināšana ir sarežģīta. Tam nepieciešama visaptveroša pieeja, kurā iesaistītas visas attiecīgās valstis, ES struktūras, starptautiskās organizācijas un citas iesaistītās puses. Tomēr ES un tās dalībvalstis var veikt svarīgus pasākumus.

Dalībvalstis veic pastiprinātus pasākumus, lai kontrolētu savas robežas un apturētu nelegālo migrāciju. Daži pasākumi ir noveduši pie patvaļas, juridiskās nenoteiktības, pilsoniskās sabiedrības darba ierobežojumiem un neefektīvas tiesiskās aizsardzības pret plaši izplatītiem tiesību pārkāpumiem pie robežām. Tikai nedaudzi cietušie var piekļūt tiesu iestādēm, izmantojot efektīvus tiesiskās aizsardzības līdzekļus. Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) judikatūrā ir izklāstīti nosacījumi, kas nepieciešami, lai tiesiskās aizsardzības līdzeklis būtu efektīvs tiesību aktos un praksē. Savā ieguldījumā Eiropas Komisijas ziņojumā par tiesiskumu *FRA* norāda, ka tiesiskuma pieejamības trūkums var apdraudēt tiesiskuma kā Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā noteiktās ES pamatvērtības ievērošanu.

Nākotnē saskaņā ar paktu par migrāciju un patvērumu dalībvalstīm būs pienākums izveidot neatkarīgus mehānismus, lai uzraudzītu pamattiesību ievērošanu robežpārbaudes laikā, un tās var brīvi paplašināt šādu mehānismu darbības jomu, iekļaujot citus aspektus. *FRA* 2022. gadā izdeva norādījumus par to, kā izveidot šādus mehānismus.

FRA 3.2. ATZINUMS

Dalībvalstīm būtu jāpieliek lielākas pūles, lai aizsargātu migrantu, bēgļu un patvēruma meklētāju pamattiesības uz robežām. Tām tas būtu jā dara, nekavējoties un efektīvi izmeklējot visus apgalvojumus par pamattiesību pārkāpumiem uz robežām un visos kuģu avārijas gadījumos. Turklāt dalībvalstīm būtu jāievēro ECT noteiktās procesuālās prasības.

ES dalībvalstīm būtu jāizveido vai jāstiprina valsts neatkarīgi mehānismi, lai uzraudzītu pamattiesību ievērošanu pie savām ārējām robežām, pamatojoties uz *FRA* pieredzi.

FRA 3.3. ATZINUMS

Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka telpas, ko izmanto, lai izmitinātu jaunus iecelotājus pie ārējām robežām, nodrošina cilvēka cienīgus un drošus apstākļus un neizraisa patvaļīgu aizturēšanu. Šādām struktūrām jābūt daļai no vispārējās stabilas migrācijas pārvaldības sistēmas ar pietiekamu kapacitāti, lai nepieciešamības gadījumā patvēruma meklētājus varētu pārvietot uz regulārām struktūrām. Sistēmai būtu jāparedz arī efektīvas un humānas procedūras, lai nodrošinātu cieņpilnu atgriešanos, un jāpiedāvā praktiskas integrācijas iespējas starptautiskās aizsardzības saņēmējiem.

Eiropas Komisijai būtu jāapsver iespēja vajadzības gadījumā pieprasīt neatkarīgu ietekmes uz pamattiesībām novērtējumu, lai pārbaudītu ES finansējuma atbilstību pamattiesībām saskaņā ar piemērojamiem ES instrumentiem.

FRA 3.4. ATZINUMS

Novērtējot ES finansējuma atbilstību ES tiesību aktiem, dalībvalstīm un Eiropas Komisijai būtu jāņem vērā arī Eiropas Padomes Stambulas konvencijā noteiktie standarti.

2023. gadā Stambulas konvencija kļuva saistoša pašai ES, nevis tikai tām dalībvalstīm, kuras to ir ratificējušas. ES tiesību aktos jau ir iekļauti noteikumi par sieviešu aizsardzību uz robežām. Jaunie pienākumi tos vēl vairāk paplašinās. Saskaņā ar Kopīgo noteikumu regulu (Regula (ES) 2021/1060), ja dalībvalstis izmanto ES finansējumu, lai atbalstītu savu robežu pārvaldības, patvēruma un atgriešanas politiku, tām ir jāievieš pasākumi, lai nodrošinātu, ka ES finansētās programmas atbilst Hartai un ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām. Savā 2023. gada ziņojumā "ES fondi – Pamattiesību ievērošanas nodrošināšana" FRA ierosina, ka nākotnē būtu jāņem vērā arī Stambulas konvencija.

4

HARTAS ĪSTENOŠANA UN IZMANTOŠANA VALSTU LĪMENĪ

Pirms 2025. gada termiņa vidusposma pārskata par Hartas stratēģijas īstenošanu, lai stiprinātu Pamattiesību hartas piemērošanu ES, un Hartas pasludināšanas 25. gadadienas centieniem īstenot 2020. gada stratēģiju valstu līmenī joprojām trūka strukturēta procesa un konkrētu mērķu, starposma mērķu un termiņu.

Harta turpināja stiprināt pamattiesību instrumentu kopumu tiesu zālēs, par ko liecina valstu un Eiropas tiesu prakse. Tomēr joprojām pastāvošās problēmas tiesu sistēmas pieejamībā traucēja efektīvi īstenot Hartā nostiprinātās tiesības, jo īpaši cilvēkiem neaizsargātās situācijās.

Valstu likumdevēju un iestāžu Hartas piemērošana atpalika no Hartas piemērošanas tiesu iestādēs. Īpaši jāatzīmē tas, ka reģionālās un vietējās iestādes neizmantoja Hartu. Dalībvalstis ir lēnām pieņēmušas politikas un tiesisko regulējumu, lai īstenotu ar Hartu saistīto "horizontālo veicinošo nosacījumu" ES līdzekļu izmantošanai. Tomēr joprojām pastāvēja jautājumi par sūdzību mehānismiem, kā arī par pamattiesību subjektu līdzdalību un nepieciešamo kapacitāti. Tā kā valstu cilvēktiesību iestādes ir vienas no galvenajiem valstu valdību padomdevējiem cilvēktiesību jautājumos, tām joprojām ir svarīgi attīstīt Hartas kompetenci.

Pateicoties īpašam ES finansējumam, jo īpaši izmantojot programmu "Pilsoņi, līdztiesība, tiesības un vērtības" (CERV), ir palielinājušies centieni paplašināt zināšanas un pieredzi par Hartu. Tomēr starp dalībvalstīm, valstu iestādēm un profesijām pastāv atšķirības attiecībā uz to, cik lielā mērā Harta ir piemērojama.

Drīz apritēs 25 gadi kopš Hartas pasludināšanas. Hartu joprojām bieži izmanto ES līmenī, jo īpaši Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā, kā arī ES tiesību aktu un politikas veidošanā (piemēram, skatīt Eiropas Komisijas instrumentu Nr. 29 un Padomes pamatnostādnes). Eiropas Komisija 2025. gadā ziņos par tās 2020. gada stratēģijas vidusposma īstenošanu, lai stiprinātu Pamattiesību hartas piemērošanu ES.

Valstu līmenī Hartas stratēģijas īstenošanas centieniem joprojām trūkst strukturētas procedūras un konkrētu mērķu, atskaites punktu un termiņu. Turklāt Harta vēl nav īpaši pamanāma valstu tiesību aktos vai politikas veidošanā, kas ietilpst ES tiesību aktu darbības jomā. Valstu noteikumos par ietekmes novērtējumiem joprojām nav skaidras atsauces uz Hartu.

Tajā pašā laikā 25 dalībvalstis izveidoja Hartas kontaktpunktu, kā paredzēts Hartas stratēģijā un saistītajos Eiropas Savienības Padomes secinājumos. Hartas kontaktpunktu izveide ir svarīgs pirmais solis, jo šie kontaktpunkti var vadīt vai palīdzēt stratēģijas īstenošanas procesā valsts līmenī. Tomēr lielākajai daļai Hartas kontaktpunktu joprojām ir jāatrod sava loma valsts kontekstā, lai vislabāk veicinātu Hartas labāku piemērošanu valsts un vietējā līmenī.

FRA 4.1. ATZINUMS

Eiropas Parlamentam, Eiropas Savienības Padomei un Eiropas Komisijai būtu jāturpina izstrādāt un atjaunināt instrumentus, kas garantē, ka ES tiesību akti un politikas veidošana pilnībā atbilst Hartai. Tām ir arī jāpastiprina centieni veicināt Hartas piemērošanu visā ES.

ES dalībvalstis tiek aicinātas izveidot strukturētu procesu, kas balstīts uz konkrētiem mērķiem, atskaites punktiem un termiņiem, īstenojot Eiropas Savienības Padomes secinājumus.

Dalībvalstis tiek aicinātas stiprināt savu Hartas kontaktpunktu spējas ar pietiekamiem cilvēkresursiem un finanšu resursiem, lai tie varētu uzlabot koordināciju un sadarbību ar visiem attiecīgajiem dalībniekiem.

Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka jebkura tiesību akta priekšlikuma, kas ietilpst ES tiesību aktu darbības jomā, ietekme vienmēr tiek izvērtēta, pamatojoties uz Hartas principiem un tiesībām. Līdztekus pārbaudei attiecībā uz valstu cilvēktiesību standartiem un ECTK ietekmes novērtējuma noteikumos būtu skaidri jānosaka prasība veikt efektīvu novērtējumu attiecībā uz Hartu, ņemot vērā Eiropas Savienības Tiesas sniegto tās noteikumu interpretāciju.

FRA 4.2. ATZINUMS

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, lai bērniem, sievietēm, vecāka gadagājuma cilvēkiem, personām ar invaliditāti un mazākumtautību pārstāvjiem, kuri ir neaizsargātā situācijā, būtu pieejami tiesiskās aizsardzības līdzekļi un viņi tiktu informēti par savām procesuālajām tiesībām pieejamā veidā, kā noteikts ES tiesību aktos.

Praktizējošie juristi bieži atsaucas uz Hartas 47. pantu (tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu). Turklāt politiskā līmenī tiesu pieejamība joprojām ir svarīgs temats, par ko liecina Eiropas Komisijas 2023. gada ziņojums par Hartas piemērošanu. 2023. gada ziņojumā galvenā uzmanība tika pievērsta efektīvai tiesiskajai aizsardzībai un tiesu pieejamībai. Saskaņā ar iepriekšējiem FRA ziņojumiem tajā secināts, ka joprojām pastāv šķēršļi tiesu pieejamībai. Tie ietver nepietiekamu informācijas sniegšanu, jo īpaši par ārpus tiesiskās aizsardzības līdzekļiem; praktiskas grūtības e-tiesiskuma risinājumu izmantošanā; nepietiekamus pasākumus, lai uzraudzītu bērna tiesības tiesvedībā; un dažāda līmeņa tiesiskuma nepieejamību neaizsargātām grupām, tostarp ekonomisku apsvērumu dēļ. Tas viss var liegt ieinteresētajām personām izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus.

FRA 4.3. ATZINUMS

ES dalībvalstis tiek mudinātas izmantot vai veicināt visa pieejamā ES finansējuma izmantošanu ar Hartu saistītai apmācībai, jo īpaši programmai "Pilsoni, vienlīdzība, tiesības un vērtības" un tieslietu programmām. Tiem būtu jāpalīdz uzlabot valsts, reģionālo un vietējo pašvaldību ierēdņu informētība par Hartu.

FRA 2023. gada dati liecina par pozitīvu tendenci attiecībā uz apmācību par pamattiesībām. Arvien biežāk apmācība par Hartu tiek nodrošināta ne tikai tiesu iestāžu darbiniekiem, bet arī civildienesta ierēdņiem, tiesībaizsardzības iestādēm, pilsoniskajai sabiedrībai, valsts cilvēktiesību iestāžu (VCI) un līdztiesības iestāžu darbiniekiem, žurnālistiem un studentiem. Šķiet, ka līdz šim šādos apmācības pasākumos nav pietiekami iesaistītas reģionālās un vietējās pašvaldības. Tomēr programma "Pilsoni, vienlīdzība, tiesības un vērtības" un programma "Tiesiskums" sniedz iespējas līdzfinansēt attiecīgos apmācības pasākumus.

Dalībvalstīm būtu jānodrošina attiecīgo pamattiesību dalībnieku jēgpilna līdzdalība attiecīgo ES fondu uzraudzības procesā un jāpiešķir mērķtiecīgs finansējums, lai uzlabotu to uzraudzības spējas un zināšanas.

Svarīga Hartas zinātnības joma ir to ES fondu īstenošana, uz kuriem attiecas Kopīgo noteikumu regula (Regula (ES) 2021/1060). Regula uzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, ka, īstenojot ES līdzekļus, tiek ievērota Harta. Tas arī ļauj VCTI un līdztiesības iestādēm, kā arī pilsoniskās sabiedrības organizācijām uzņemties nozīmīgu lomu pamattiesību ievērošanas uzraudzībā, kad tiek izmantoti ES līdzekļi. FRA 2023. gada ziņojumā "ES fondi – pamattiesību ievērošanas nodrošināšana" konstatētas problēmas saistībā ar pamattiesību struktūru un pilsoniskās sabiedrības līdzdalību uzraudzības procesā, jo šķiet, ka tām trūkst kapacitātes, resursu un Hartas kompetences.

Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka to sūdzību izskatīšanas mehānismi attiecībā uz ES līdzekļu izmantošanu var konstatēt visus Hartas pārkāpumus un nodrošināt nepieciešamo tiesisko aizsardzību.

Pamattiesību aizsardzības jomā 2023. gadā bija vērojami gan sasniegumi, gan neveiksmes. FRA ziņojumā *Fundamental Rights Report 2024* ("2024. gada ziņojums par pamattiesībām") ir aplūkotas norises pamattiesību jomā ES no 2023. gada janvāra līdz decembrim, kā arī izklāstīti šajā saistībā pieņemtie FRA atzinumi. Tajā, norādot gan sasniegumus, gan jomas, kas vēl aizvien rada bažas, ir sniegts ieskats galvenajos jautājumos, kas raisa diskusijas par pamattiesībām visā ES.

JŪSU PAMATTIESĪBU VEICINĀŠANA UN AIZSARDZĪBA VISĀ ES —

Pilnu FRA ziņojumu *Fundamental Rights Report 2024* ("2024. gada ziņojums par pamattiesībām") sk.
<https://fra.europa.eu/en/publication/2024/fundamental-rights-report-2024>

Skatiet arī saistītās FRA publikācijas:

- FRA (2024), "2024. gada ziņojums par pamattiesībām – FRA atzinumi", Luksemburga, Publikāciju birojs, <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/fundamental-rights-report-2024-fra-opinions> (pieejams visās 24 oficiālajās ES valodās, kā arī albāņu, maķedoniešu un serbu valodā).
- Iepriekšējie FRA gada ziņojumi par problēmām un sasniegumiem pamattiesību jomā Eiropas Savienībā ir pieejami FRA [tīmekļa vietnē](#) (pieejami angļu un daļēji franču valodā).

PLAŠĀKA INFORMĀCIJA

FRA – EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vīne – Austrija

Tālr.: +43 158030-0 – Fakss: +43 158030-699

fra.europa.eu

f facebook.com/fundamentalrights

in linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

X twitter.com/EURightsAgency

Eiropas Savienības
Publikāciju birojs